

U V O D N I K

Spreminjanje jezika, spreminjanje sveta

Emica Antončič

Nedavno je Lektorsko društvo Slovenije organiziralo spletni posvet o spolno občutljivi rabi jezika. Pobude in usmeritve za neseksistični jezik prihajajo v zadnjem obdobju v slovenski jezikovni prostor predvsem iz organov Evropske unije, že leta 2018 pa je neformalna skupina jezikoslovcev pri Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti objavila *Smernice za spolno občutljivo rabo jezika*. Znana je tudi odločitev ljubljanske Filozofske fakultete, da bo v svojih internih pravnih aktih nekaj let uporabljala izključno ženski spol kot spolno nevtralen, kar je vzbudilo precej polemik. Praktični problemi, ki se ob tem porajajo, zadevajo predvsem lektorje v medijih, člani društva pa so izrazili veliko pomislekov, od tega, da podvajanje spolnih oblik zahteva več prostora in časa, kar je v medijih, kjer sta slednja omejena, praktično neizvedljivo, do vprašanja, ali se bodo morali pa zdaj moški, če bo ženski slovnični spol uveljavljen kot nevtralen, začeti boriti za enakopravnost v jeziku in da pač v slovničnem spolu na ta način nikoli ni mogoče doseči enakopravnosti.

Vse pobude za neseksističen jezik so seveda dobronameren aktivizem, ki pa naleti na temeljno prepreko ob vprašanju, ali ne gre pri vsem skupaj, prvič, za nekritično prenašanje prakse angleškega jezika, ki je slovnično nespolen jezik, v slovenščino kot izrazito spolni jezik, in, drugič, za neke vrste vulgarni marksizem z obrnjeno perspektivo: če bomo spremenili jezik, bomo spremenili tudi svet.

Žal so stvari veliko bolj zapletene in razkrivajo ideologijo, ki zgolj prekriva dejansko stanje. Erika Johnson Debeljak je v svojem knjižnem prvencu *Tujka v hiši domačinov* leta 1999 opisala kulturni nesporazum na lektoratu slovenščine kot tujega jezika v Ljubljani.

Lektorica je, da bi svojim študentom na zabaven način razložila slovensko ednino, dvojino in množino, prinesla na uro pesmico *Pet zamorčkov* (ki so šli na ljubljanski grad ...). Ko je besedo *zamorčki* prevedla v *negroes*, so se ameriški študentje na prepadenost evropskih študentov razburili, češ da je to rasizem. Nobeno pojasnjevanje, da to v otroški pesmici pomeni samo ljudi, ki živijo na drugi strani morja, in da Slovenci nismo v naši deželi v preteklosti imeli nobenih črncev in zato tudi ne rasizma, ni pomagalo proti izbruhu ameriške politične korektnosti. Pri Američanih je beseda *nigger* preganjana, a to ne spremeni dejstva, da v medijih dnevno spremljamo rasistična dejanja v ZDA. Tudi pri nas smo Cigane preimenovali v Rome, pa to ni odpravilo določenih odnosov.

Nekateri ideološki poskusi spreminjanja jezika so lahko tudi komični. Moj oče, ki je med drugo svetovno vojno odraščal v slovenskih krajih, ki so bili gospodarsko precej odvisni od najbližjega večjega mesta, hrvaškega Zagreba, se je pogosto norčeval iz ustaških novotvorjenk, narejenih zato, da bi bila hrvaščina čim bolj »korenska« in da bi iz nje izgnali vse srbizme, na primer: *zrakomlat* za helikopter, *krugoval* za radio in *međunožno guralo* za kolo. A zadeva preneha biti smešna, če pomislimo, da so se jezikovne reforme ponovile v času Franja Tuđmana.

George Orwell je v svojih delih razkril jezik sovjetskega totalitarnega sistema, s katerim so ljudem vcepljali prepričanja, ki so bila očitno neskladna z dejstvi, Noam Chomsky pa je tovrstne primere razkril v jeziku »demokratičnega« sistema ZDA. Danes vsakodnevno spremljamo rusko »osvobajanje« Ukrajine.

Jezik v nobenem od teh primerov ni spremenil realnosti, je pa marsikoga prepričal. Jezikovni posegi za neseksistično rabo jezika bodo verjetno tudi marsikoga prepričali, a sami po sebi dejanskega stanja v glavah ljudi še ne bodo preobrnil. Odnosi med jezikom in realnostjo so kompleksnejši.

V slovenščini smo uveljavili že marsikatero spremembo v prid enakopravnosti, marsikatero spremembo je prinesel čas. Potem ko so s koncem socializma iz vsesplošne rabe izginile tovarišice in tovariši in se vrnile gospe in gospodje, pa v zgodovino že nekaj časa odhaja gospodična kot poimenovanje za neporočeno žensko. Danes jo uporabljamo samo še v neformalnem govoru za mlade ženske. Gospodična je začela izgubljati svoj pomen, ko so se nekdanje »gospodične učiteljice«, za katere je do konca prve svetovne vojne veljal celibat, lahko poročile, še dodatno pa, ko se je v socializmu zunajzakonska skupnost izenačila z zakonsko. To so bile spremembe, ki so izboljšale realni svet in položaj žensk in se potem posledično postopno odrazile v jeziku. Namesto žena in mož smo dobili partnerice in partnerje.

Ko so se ženske začele zaposlovati tudi v tradicionalno moških poklicih, smo s pomočjo jezikoslovcev dobili ženske oblike poimenovanj za vse poklice. Delno se zmanjšuje uporaba v slovenščini – za razliko od nekaterih drugih slovanskih jezikov – sicer zmeraj samo neuradne oblike ženskih priimkov na -ova,¹ ker je v njih sled moškega lastništva nad

¹ Glej npr.: Jezikovna svetovalnica: Naslavljanje oseb ženskega spola: <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/5310/naslavljanje-oseb-%C5%BEenskega-spola>

ženskami, a je ta še zmeraj dobrodošla v določenih govornih položajih, kjer drugače ni mogoče dobiti informacije o tem, ali gre za moškega ali žensko.

Socializem je ženskam v SFRJ dal zakonsko enakopravnost, volilno pravico, polno zaposlenost in pravico do umetne prekinitve nosečnosti ter številne podporne inštitucije predvsem pri varstvu otrok. Marsikatera socialistična pridobitev je danes postala tako za ženske kot za moške samoumevna, po drugi strani pa so številne spolne delitve v vsakdanjem življenju zelo trdožive. Ko sva z etnologinjo Jernejo Ferlež za njeno knjigo o štedilnikih iskali fotografije povojnih kuhinj, sva naleteli na fotografijo stanovanja v Ljubljani leta 1947, ki jo hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije in smo jo kasneje objavili v poglavju o socialistični družini v knjigi Darje Zaviršek *Družinski pojmovnik za mlade*. Fotograf je verjetno prizor posnel zato, da bi pokazal, kako se je v socializmu ljudem pričel višati življenjski standard, a danes vidimo na njej predvsem tradicionalno delitev dela v družini. V ospredju sedi moški ob mizi in bere časopis, v ozadju pa ženska ob kuhinjskih elementih opravlja gospodinjska dela. Kljub vsem socialističnim reformam se je tradicionalna delitev na moška in ženska dela ohranila in še danes vztraja v velikem deležu.

Vse to priča o tradicionalni miselnosti ne samo moških, ampak tudi žensk samih. Darja Zaviršek je zapisala,² da so se za razliko od gibanj #MeToo v zahodnih državah, kjer so slavne zvezdnice pričale, kako so jih spolno nadlegovali bogati in močni moški, v slovenski kampanji #jztudi oglasile »običajne« ženske, katerih namen ni bil razkriti storilca, ampak preprosto spregovoriti o zamolčanem. Žene znanih Slovencev za zdaj še molčijo o svojih padcih po stopnicah, zgodbo edine mlade igralke, ki si je upala javno spregovoriti o spolnem nadlegovanju, pa je uspela zbanalizirati ženska – znana televizijska voditeljica. Ali je referendum o pravici samskih žensk do umetne oploditve padel zato, ker so vsi moški glasovali proti (pa vemo, da niso), ali pa zato, ker so proti glasovale tudi ženske? Šele nedavno se je prvič v javnosti postavilo vprašanje, kdo so ženske, ki molijo pred ljubljansko porodnišnico in odrekajo pravico do splava pripadnicam svojega spola.

Ali lahko tradicionalno miselnost spremenimo z jezikovnimi reformami? Morda nam bodo zaposlene na Filozofski fakulteti in študentke po nekaj letih lahko povedale, ali se je zaradi uporabe ženskega slovničnega spola v pravilnikih njihov dejanski položaj kaj izboljšal in ali noben profesor več spolno ne nadleguje študentk. Ali pa so za to morale poleg slovničnega spola spremeniti še kaj drugega,

Bojim se, da gre pri prizadevanjih za neseksistično rabo jezika za aktivizem, ki je sicer mišljen dobro, a ko zapusti uvodne nagovore, obrazce ali uvodna pojasnila in preide na celotna besedila, povzroča veliko praktičnih preglavic piscem_kam, govorcem_kam, bralcem_kam in poslušalcem_kam, ker je potegnil preprost enačaj med biološkim, družbenim in slovničnim spolom. O čisto jezikovnih zagatah tovrstnih sprememb pa si lahko preberete več v Jezikovnem kotu v nadaljevanju te številke.

² Darja Zaviršek: Nasilje nad ženskami zaradi spola: #jztudi in drugi upori v neopatriarhatu. V: Dialogi, št. 9/2020 (Spol in nasilje), l. 56, str. 72–84.